

НАРОДНІ ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

Станіслав Ткачук, кандидат педагогічних наук, доцент

декан технологічно-педагогічного факультету
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

НАРОДНІ ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У статті розкриваються основні чинники, які впливають на патріотичне виховання особистості школяра в національній школі.

Постановка проблеми. Вивчення народних трудових традицій українського народу неможливе без хоча б короткого аналізу того виховного ідеалу, який закладався у складні, а часто і трагічні періоди становлення української нації, а також ретроспективного відображення тих факторів, які сприяли формуванню менталітету, і, зрештою зумовлювали ставлення особистості до праці.

Відомо, що історія України бере свій початок ще з древньої Київської Русі. У дохристиянський період (VIII – IX ст.) та у період творення Київської держави (X – XIII ст.) виховання здійснювалося до потреб життя успадкуванням підростаючою зміною завдяки народним звичаям та традиціям усталеного і набутого попередніми поколіннями суспільно-історичного досвіду.

Історики М. Грушевський, К. Гусликий, В. Смолій та ін. вважають, що становлення української народності найбільш інтенсивно здійснювалося у другій половині XVI – середині XVIII століть [1 – 5]. У цей період поряд з розвитком землеробства відбувався швидкий ріст ремесел і торгівлі, посилювалася роль міст, передусім як економічних і культурних центрів, зростали національна самосвідомість, розгорталася антифеодальна і визвольна боротьба українського народу за своє самовизначення, виникло і набуло свого розвитку властиве українцям унікальне явище – козацтво.

Протягом XV – першої половини XVII століть відбувалися досить активні процеси збагачення духовної культури, яка сприяла піднесенню етнічної свідомості українців, насаджувала їх на визвольну боротьбу.

У період виникнення української нації (кінець XVIII початок XIX ст.) традиції усього попереднього розвитку продовжували позначатися на багатьох сферах духовного життя населення, навіки відкладалися у людській пам'яті. За твердженням В. Смолія і О. Гурія, у XVIII столітті етнічна самосвідомість

проявлялася не лише через конфесійну належність до українського етносу і ґрунтувалася не тільки на ознаках релігійного характеру (православний українець, католик поляк), а мала вже значною мірою секуляризований характер [3, 24]. Представником нації, яка формувалася, рівнозначно почував себе на усій території України автохтонний мешканець Правобережжя, Галичини, Лівобережжя і поселенець на Слобожанщині або Новоросії [1, 142]. Це почуття базувалося на збереженні самоназви, спільності походження та історичної долі, патріотизмі, мові.

Сучасне вивчення менталітету українців ґрунтується передусім на соціологічних та психологічних методах дослідження з урахуванням біологічних, екологічних, психологічних та інших чинників. У цьому зв'язку варто погодитися з твердженням відомого етнопсихолога І. Кона, що люди, які належать до різних народів та етнічних груп, відрізняються один від одного своїм темпераментом, культурою, мораллю, звичаями. Але важливою є не стільки оцінка окремих якостей, скільки сприйняття народу як цілого, для чого потрібно вивчати історію, суспільний лад і культуру.

Спираючись на результати етнографічних, етнопсихологічних досліджень як XIX (М. Костомаров, М. Максимович, І. Огієнко, П. Чубинський), так і XX століть (К. Гусликий, М. Гримич, О. Кравець та ін.) можна зробити висновок, що протягом XV – XIX століть сформувалися два різновиди культури українського народу, що зумовили два типи української душі: землеробський (селянський) і козацький. Перший, очевидно, бере свій початок ще у східних слов'ян. Однак розвитку набував протягом останніх століть як селянський, землеробський тип і фіксує глибокий пласт давньої української культури. Другий бере початок від доби “козацької республіки” і відображає устремління до волі та ідеали справедливості значного стану української народності протягом

НАРОДНІ ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

XV першої половини XVII століть. Природно, що ці два різновиди української культури значною мірою і обумовили характер українців. “Національний характер, – за А.Інкельсом та Д. Левінсоном, – це нахили, уявлення, способи зв’язку з іншими і т. п., що роблять індивіда максимально сприйнятливим до певної культури та ідеології і які дозволяють досягти адекватного задоволення та стійкості в межах існуючого порядку” [4, 16]. Це визначення доцільно доповнити даними Е.Фромма, котрий підкреслює соціальну функцію національного характеру, яка полягає у тому, щоб люди хотіли дотримуватися існуючих соціальних норм і щоб вони отримували задоволення, чинячи відповідно до вимог своєї культури.

Виклад основного матеріалу. Найбільш сприйнятливий для визначення національної психології народу є історико-культурний підхід, що передбачає аналіз культурного символізму, джерел народної творчості, історичних даних тощо.

Серед етнопсихологічних якостей, які зумовлюють ставлення особистості до природи, праці, до самої себе та інших людей в українців XVII – XIX століть варто відзначити наявність та тонкість розуму, кмітливості, Історичну пам’ять, релігійність, знання і розуміння традицій та переконання у необхідності праці для самої людини і суспільства. Ці якості виявлялися у трудовій діяльності, взаємовідносинах з іншими людьми, у фольклорі, зокрема, та культурі взагалі. Загалом вони характеризують національну самосвідомість українців. Національна самосвідомість – це складне суспільно-психологічне явище, яке включає у себе приналежність до певної етнічної спільності, віддаленість національній державі, усвідомлення тих національних цінностей, що викликають у людини почуття національної гордості і вірності своєму народу. Самосвідомість українців, як зазначав В. Вернадський, розвивалась на ґрунті етнічних відмінностей, особливості психіки, культурних тяжінь і нашарувань, що зв’язували Україну із Західною Європою, історично усталеного способу життя, яке пронизане духом демократизму. Саме дух демократизму бере свій початок як у селянській, так і козацьких культурах. На багато з вищезазначених якостей вказував у 1851 році і член комісії з опису губернії Київського учбового округу Д.Делафіз, котрий характеризував тодішніх селян-поліщуків Малиновського повіту як людей мирного характеру, доброзичливих, гостинних, серед яких дуже рідко зустрічаються злодії.

Зазначимо, що у другій половині XVI та у XVIII століттях переважна більшість українського народу виховувалася на етнічних педагогічних ідеалах, які передавалися з покоління в покоління засобами усної народної творчості.

Великий вплив на формування дітей та молоді мали ті морально-трудова норми, які сформувалися у Запорізькій Січі. Козаки високо цінували сміливість, хоробрість, мужність, винахідливість, щедрість. Вони найбільше цінували волю. І хоча в кінці XVIII століття козацтво як стан було ліквідоване (за указом Катерини II – 1775 р.), ще довгий час ідеї козацтва (доблесті, героїства) широко пропагували і поширювали передусім кобзарі в народних думах – своєрідних кодексах і моральних нормах, які виховували у молоді любов до України, почуття патріотизму, честі.

Дослідники у XIX столітті (М. Гоголь, М. Максимович, Л. Толстой та ін.) відзначали надзвичайно тонку емоційність українців (почуття гумору, пісенність), глибоке ліричне світосприймання, що особливо проявлялося у пісенній народній творчості, приказках, загадках, колядках, веснянках та ін.

М. Гоголь вважав, що найповніше і яскраво виражена історія українців, яка розкриває життя народу (у піснях, що прославляють і козацьке життя, і ніжні родинні почуття, тому то в них “вилилася вся минула доля, весь справжній характер України”. За твердженням Л. Толстого, хто має таку пісню, тому немає чого боятися за своє майбутнє. Пісенність, мрійливість характеру як складників українського менталітету відзначав і М. Чернишевський. Останній особливо був зачарований поєднанням наївності і тонкості розуму, лагідністю проявів у родинному житті, поетичною мрійністю та непохитно-настійливістю характеру, витонченістю смаку, поетичними звичаями. Отже, етнічні стереотипи включають не лише певні складники про свій або чужий народ, але й виявляють емоційне ставлення до них.

Характерологічною особливістю означеного етносу, за даними М. Грушевського, М. Костомарова, Г. Сковороди, П. Чубинського, є терпимість, старанність, наполегливість, уміння переборювати труднощі, працелюбність. Ці якості становлять практичну сферу особистості і, природно, формувалися у народі протягом довгої, складної і часто трагічної історії.

Загалом варто відзначити і таку особливість українців, як прив’язаність до рідної землі, палку любов до України.

Отже, короткий аналіз складників менталітету

НАРОДНІ ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

українців на етапі становлення власної нації (кінець XVIII – XIX століття) дозволяє визначити найбільш значущі соціально-психологічні риси, які характеризують і сферу свідомості, і емоційні прояви, і практичні спрямування, які обумовлюються історичним шляхом їх розвитку: чим довший і складніший шлях, пройдений народом, тим більше якісних фаз він включає, тим складнішим і суперечливішим є його характер.

Загалом, менталітет українського народу відбивається в усіх сферах соціального життя і праці, обумовлюючи виховний ідеал народної педагогіки, на який звернув увагу у другій половині XVIII століття визначний філософ і педагог Г. Сковорода, доводячи, що правильне виховання криється у природі самого народу. На цю особливість через сто років вказував і К. Ушинський, який обстоював думку, що не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, у якій виявляється свій характер, так як “основи виховання...різні у кожного народу і визначаються народним характером”. Але, яким би не був виховний ідеал, він завжди виражає собою самосвідомість народу, його погляди на вади та чесноти. Народний ідеал досконалої людини відбиває в собі характер народу і розвивається разом з його розвитком. До засобів, які становлять дійсно народну школу, К. Ушинський відносив “все, з чого складається історичне життя народу”: мову, релігію, природу, сім’ю, звичаї, поезію, закони, літературу, народні перекази та легенди, тощо.

Ідея досконалої людини в українців виникла із гармонії праці і природи та необхідності пристосуватися до останньої, жити у злагоді з нею. Основою життя народу, як відомо, є праця. Тому-то ідеал народної педагогіки включає насамперед працелюбність як найголовніший складник досконалості особистості, що обумовлюється ускладненими традиційними видами трудової діяльності.

Трудова школа у сучасному розумінні означає, що вже на шкільній лаві учні повинні включатися у корисну для суспільства працю, яка стає важливим засобом виховання у тому випадку, якщо є педагогічно доцільною, корисною для школи, сім’ї, суспільства, виступає джерелом пізнання і радості. Ці вимоги можна реалізувати за умови, якщо у школі панує культ праці, праця носить виробничий характер, а сама її організація відтворює реальні виробничі відносини.

Демократичне суспільство потребує людей, здатних перетворювати навколишню дійсність відповідно до завдань, які ставить життя. Природно, що таке суспільне замовлення може

виконувати лише школа, яка розвивається. Відбувається процес національного відродження її структури, визначаються завдання для кожного її типу та ступенів навчання, виходячи з яких змінюється процес навчання.

Підвищення ефективності національного виховання і приведення його змісту у відповідність з особливостями та вимогами нового етапу розвитку суспільства можливе лише на основі раціональної організації діяльності педагогічних колективів сучасної національної школи.

Виникає потреба подолання негативних явищ у народній освіті України, що нагромадились в умовах адміністративно-командної системи. Успішному розв’язанню поставленої проблеми допоможе, на нашу думку, виявлення причин, які призвели до кризи системи виховання застійного періоду:

- недооцінювання суб’єктивності учня як об’єкта педагогічного впливу, зменшення значення його власної активності;

- формалізація та відчуження стосунків між педагогами та вихованцями, переважання адміністративно-командних методів виховного впливу над демократичними, ігнорування волевиявлення педагогічних та учнівських колективів;

- розповсюдження серед учнів недоброзичливого суперництва, поява ворогуючих між собою угруповань, фізичного та морального приниження слабких учнів сильними;

- бюрократична регламентація всієї педагогічної діяльності, підміна живої роботи паперовою звітністю, формалізм контролю та критеріїв оцінювання роботи;

- невідповідність мети змісту виконуваної роботи, в деяких випадках навіть відсутність її;

- результатом праці виступає нереальний (матеріальний чи духовний продукт (послуга), який створюється з метою отримання оцінки, не маючи реального використання (особистого чи виробничого);

- низький рівень керівництва виховним процесом, результатом чого є нездатність виконавцям концентрувати свої думки, волю, прикладення фізичних зусиль на об’єкті праці;

- недемократичні основи організації процесу трудового виховання та навчання підлітків.

З утворенням незалежної України створилися умови для зміни такого стану. Як показало проведене нами дослідження, ключовими напрямками роботи працівників освіти мають стати: демократизація освіти, яка передбачає перетворення школи з відомчої установи на державно-громадський інститут, широку участь

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com